

PARAPSYKOLOGI SOM RELIGION?

Ulla Böwadt

Parapsykologi diskuteres som videnskab, populærvidenskab og vinklet historie, oplevelse, overbevisning og religion. Parapsykologi afgrænses, og forskningsfeltets aktuelle tilstand beskrives. Muligheder og problemer i parapsykologisk forskning samt mulige scenarier diskuteres. Specielt undersøges koblingen mellem parapsykologi og kvanteteori. Den populærvidenskabelige præsentation af parapsykologiens resultater diskuteres. Der konkluderes, at det især er det tendentiøse og det vinklede og ikke den populærvidenskabelige formidling i sig selv, der er problematisk. Nogle eksempler på tilsyneladende parapsykologiske oplevelser diskuteres. Der diskuteres, hvilken betydning det kan have, at den parapsykologiske forskers interesse for emnet ofte springer ud af en personlig oplevelse. Der diskuteres, hvilke problemer der kan være forbundet med, at parapsykologiske forskere tenderer over tid at nærme sig yderpunkterne af et »total overbevisning om paranormale fænomeners forekomst-total skepsis«-kontinuum. Dernæst følger en diskussion af den mulighed, at parapsykologien kan opfattes som en »religion«, der i særlig grad passer til det postmoderne menneske.

En kvinde har et mareridt om, at hendes datter dør. Det viser sig, at datteren pludselig og uventet er død på omtrent samme tidspunkt.

Et par vinker farvel til deres søn og svigerdatter, der vil køre i bil til Italien. Om natten drømmer faderen, at det unge par kører galt i bjergene. Det viser sig om morgenen at være tilfældet.

En kvinde drømmer, at nogen planlægger at myrde en af hendes venner. Hverken hun eller hendes omgangskreds har berøring med det kriminelle miljø. På ugedagen for, at hun har haft drømmen, bliver vennen udsat for et meget brutalt overfald.

1. Parapsykologi som videnskab

Ovenstående er eksempler på tilsyneladende parapsykologiske oplevelser. Parapsykologi er en kontroversiel og omdiskuteret gren af den videnskabelige psykologi – men ikke desto mindre en del af den *videnskabelige* psykologi.

...og som religion?

Imidlertid støder man indimellem på omtale, hvor parapsykologien nærmest beskrives som *overbevisning* eller *religion*. Og nogle mennesker synes at have et meget inderliggjort forhold til parapsykologi. Det har fået mig til at tænke: »Parapsykologi som religion?«. Derfor finder jeg det relevant at bidrage til dette temanummer.

1.1. Definitioner

De tilsyneladende parapsykologiske fænomener deles traditionelt op i to klasser (Johnson, 1981):

- 1) ESP-fænomener (ekstrasensorisk perception), der igen omfatter tre underklasser af fænomener: *telepati* – evnen til at opfatte andres følelser, oplevelser eller tanker uden sensorisk kontakt, *clairvoyance* – evnen til over rumlig afstand at opfatte objektive hændelser, uden at informationerne formidles gennem de kendte sanser, og *prækognition* – evnen til at opfatte informationer om fremtidige hændelser.
- 2) PK-fænomener (psykokinetiske fænomener): evnen til mentalt at påvirke organiske eller uorganiske fysiske systemer direkte.

I nærværende artikel bruges den definition på parapsykologi, som man har anvendt på Koestler Chair of Parapsychology på University of Edinburgh (Edinburgh-definitionen). Parapsykologi defineres her som »*the study of apparent new means of communication, or interaction, between organisms and their environment (commonly referred to as psi, or psychic ability), beyond those presently understood by the scientific community*« (Morris, 1996, p.1¹).

Begrebet psi bliver brugt, som det afgrænses af Bem og Honorton (1994, p. 4): »*The term psi denotes anomalous processes of information or energy transfer such as telepathy or other forms of extrasensory perception that are currently unexplained in terms of known physical or biological mechanisms*«.

1 I 1999 ser vi en reformuleret definition af parapsykologi: »*the study of apparent new means of communication or exchange or influence, between organisms and environment*« (Morris, 1999, p. 562). Med »new« menes »not presently recognized by consensus science«.

Alternativt kan parapsykologi defineres som »the study of *paranormal phenomena*« (Thalbourne, 1982, p. 51) Vi ser, at denne definition forudsætter forekomsten af paranormale fænomener. En tredje definition er »the study of experiences having the appearance of being in principle outside the realm of human capabilities as conceived by conventional scientists« (Irwin, 1994, p. 4).

Jeg vurderer det som mest hensigtsmæssigt at beskrive de tilsyneladende paranormale fænomener som »beyond those presently understood« frem for på forhånd at antage, at fænomenerne *er* paranormale, eller oplevelserne er »in principle outside«, hvad det videnskabelige samfund aktuelt forstår, og tilslutter mig derfor Edinburgh-definitionen. De anvendte definitioner forudsætter ikke objektiv forekomst af paranormale faktorer og underliggende paranormale processer. »The term (psi) is purely descriptive: It neither implies that such anomalous phenomena are paranormal nor connotes anything about underlying mechanisms« (Bem og Honorton, 1994, p. 4). Edinburgh-definitionen afgrænser således genstandsfeltet som fænomener, der *fremtræder* som parapsykologiske, men som ved dybere undersøgelse kan vise sig at have naturlige forklaringer. Den alternative definition – studiet af det paranormale – afvises, da det er uhensigtsmæssigt at forudsætte forekomst af noget paranormalt.

1.2. Parapsykologiens overordnede hypoteser

Til forklaring af resultater fra parapsykologisk laboratorieforskning og rapporter om parapsykologiske oplevelser opereres overordnet med to hypoteser:

1. *pseudo psi-hypotesen*: »Most if not all of the evidence for psi is spurious, the result of being misled or misinterpreting observations.«

2. *psi-hypotesen*: »We do appear under certain conditions to have access to some genuinely new means of communication.« (Morris, 1996, p. 1)

Den videnskabelige interesse for parapsykologi bør være kendetegnet ved en åbenhed over for to forklaringsmuligheder: tilsyneladende parapsykologiske fænomener kan vise sig at være *pseudo*, dvs. at kunne forklares ud fra konventionelle teorier og allerede accepteret viden *eller* tilsyneladende parapsykologiske fænomener kan vise sig at være *ægte*, dvs. kræve forklaringsmodeller, der er radikalt forskellige fra allerede eksisterende konventionelle teorier. Jeg opfatter samtidig åbenhed over for begge hypoteser som en nødvendig forudsætning for seriøst videnskabeligt arbejde med tilsyneladende parapsykologiske fænomener og oplevelser. Som fremhævet af bl.a. Johnson (1981, p. 10), er det imidlertid et problem i den parapsykologiske forskning, at forskerne enten på forhånd synes overbevist om fænomenernes ægthed og derfor er afvisende over for konventionelle forklaringer – eller

omvendt hårdnakket skeptiske og derfor er lukkede over for kontroversielle forklaringsmuligheder. Johnson berører spørgsmålet om, hvorvidt ideologisk engagement kan være en hindring for udførelse af kompetent forskning (ibid., p. 11)

Min vurdering er, at den optimale videnskabelige tilgang til arbejdet med undersøgelse af tilsyneladende parapsykologiske oplevelser og fænomener må være »openminded scepticism«, *scepticism*, fordi forklaringer, der tilsyneladende strider mod vores nuværende basale forståelse af lovmæssigheder, er så kontroversielle, at de nødvendigvis må mødes med skepsis, *openminded*, fordi en – uagtet den foreliggende empiri og forklaringsforsøg – kategorisk afvisning af forekomst af parapsykologiske fænomener synes uvidenskabelig i sin forudfattedhed.

1.3. Autenticitet, akkumulation af evidens – og gentagelighedsproblemet

Et helt centralt spørgsmål i den parapsykologiske forskning har været er, om de tilsyneladende fænomener er faktisk forekommende. *Autenticitetsspørgsmålet* relaterer sig således til, *hvorvidt* paranormale fænomener findes (se f.eks. Irwin, 1994, p. 9). Både for den tidlige psykiske forskning og den senere eksperimentelle parapsykologi har målet været at påvise fænomenernes autenticitet. I 1882 beskrev Sidgwick målet for det nystartede *Society for Psychical Research*, og her hedder det bl.a.: »We must accumulate fact upon fact, and add experiment upon experiment, and, I should say, not wrangle too much with incredulous outsiders about the conclusiveness of any one, but trust to the mass of evidence for conviction« (Sidgwick, 1882, p. 12).

Siden har parapsykologer forsøgt at akkumulere evidens. Ret tidligt etableredes konsensus om, at autenticitetsspørgsmålet skulle afklares i laboratoriet under kontrollerede betingelser. I amerikanske og britiske traditioner har man helt overvejende fokuseret på autenticitetsspørgsmålet og udført laboratorieforskning. Man har ønsket at finde frem til et gentageligt eksperiment, der kunne påvise de tilsyneladende paranormale fænomeners forekomst, og der har til forskellige tider været dominerende eksperimentelle paradigmer, der afløste hinanden: i 1930erne kortgætningsforsøg, fra 50erne og 60erne drømmeforskning, fra 70erne »remote viewing« og i den sidste fjerdedel af 1900-tallet det såkaldte ganzfeld-paradigme – forsøg, hvor en modtager i afslappet tilstand skulle prøve at gætte, hvilket lille filmklip udvalgt fra en stor samling, en sender så i et andet rum.

I forhold til ganzfeld har der været en meget stor optimisme: Det så ud til, at man nu omsider have fundet den eksperimentelle procedure, gennem hvilken man objektivt og endeligt kunne fastslå fænomenernes indiskutable forekomst (Bem og Honorton, 1994), men heller ikke ved brug af den ellers meget lovende ganzfeldprocedure kunne man stabilt reproducere fænomenerne og derved endeligt frembringe evidens for fænomenerne, jf. f.eks. den negative konklusion i artiklen »does psi exist« (Milton og Wiseman, 1999).

Man har således endnu ikke den eksperimentelle procedure, hvorigennem fænomenerne stabilt kan reproduceres – det »gentagelige« eksperiment. Johnson understreger gentagelighedsproblemet som det måske mest alvorlige i forbindelse med den eksperimentelle parapsykologiske forskning (Johnson, 1981, p. 13).

Blandt parapsykologer er der forskellige holdninger til, om autenticitets-spørgsmålet er afklaret.

Nogle mener, at autenticitetsspørgsmålet *rent faktisk er blevet afklaret positivt gennem den eksperimentelle forskning* – her henvises ofte til ganzfeld. At resultaterne ikke er blevet entydigt bekræftet forklares da som resultat af dårligt planlagt forskning, forsøgsledernes manglende evne til at være psi-fremmende etc.

Nogle mener, at selv om vi endnu ikke har fået det konklusive eksperiment, så er *akkumulationen* alligevel rent faktisk *lykkedes*. Nogle henviser til *summen af resultater* fra forskning inden for forskellige eksperimentelle paradigmer.

Nogle henviser til den *overvældende store mængde af overbevisende beretninger om psi* – ud fra devisen at så mange mennesker ikke alle kan tage fejl.

Andre igen er overbevist, men på et mere personligt grundlag. De fortæller, at *egne oplevelser* har overbevist dem om, at psi findes.

Jeg fulgte forskningen inden for området meget tæt fra 1997 frem til 2003, og i den periode fremkom der efter min vurdering ikke uigendrivelig evidens for psi. De sidste fire år har jeg ikke fulgt forskningen helt så tæt. Kommunikation med parapsykologer i perioden 2003 til 2007 samt min deltagelse i den årlige internationale konference for parapsykologi i 2006 bekræftede mig dog i, at autenticitetsproblemet endnu ikke er løst².

Selv om der har været drevet parapsykologisk forskning – eller psykisk forskning, som man tidligere kaldte det – i mere end 120 år, er det således endnu ikke lykkedes endeligt at påvise autenticiteten af fænomenerne.

Hvorfor er det så vanskeligt at afklare autenticitetsproblemet i laboratoriet? Er det, fordi fænomenerne ikke findes, eller kan de tilsyneladende fænomener have en karakter, der gør frembringelse i laboratoriet umulig?

Man kunne tænke sig, at fænomenerne har grundlæggende træk til fælles med kvantefysikkens fænomener, eventuelt er non-lokale korrelationer, så de måske ikke ved konventionel eksperimentel metode stabilt kan frembringes i laboratoriet, og så kunne det være mere frugtbart at antage en kontroversiel

2 Her vil det være på sin plads at tilføje, at en stor del, vist ca. en tredjedel af aktive parapsykologer og heriblandt afgjort faglige kapaciteter, jeg vurderer meget højt, er kommet til den modsatte konklusion, nemlig at den eksperimentelle forskning *har* frembragt tilstrækkelig megen evidens for forekomst af psi til, at autenticitetsproblemet er endeligt og positivt afklaret, så omkring afklaring af autenticitetsspørgsmålet hersker bestemt ikke konsensus.

kvantefysisk eller systemteoretisk tilgang. Vi skal dog være opmærksomme på, at der er en del problemer knyttet til inddragelse af kvanteteori, som jeg vil uddybe lidt senere.

Man kunne også tænke sig, at der kunne være nødvendige »eksistentielle komponenter« ved fænomenerne – at de kun opstår, når subjektet er i en eksistentielt eller personligt særligt vigtig eller på anden måde ekstremt relevant situation – der umuliggør den stabile frembringelse af evidens for psi. I så fald kan vi ikke frembringe fænomenerne stabilt og kan så måske ikke akkumulere nok evidens til, at autenticitetsspørgsmålet kan afklares. Hvis det er tilfældet, kan vi ikke forvente at komme meget længere end til den fænomenologiske beskrivelses niveau.

Ovenstående er spekulativt. Min foreløbige konklusion er, at *autenticitetsspørgsmålet fortsat er aktuelt, og principielt vanskelige betingelser for afklaring af autenticitetsspørgsmålet* kan gøre det umuligt at nå til nogen endelig afklaring – selv om fænomenerne i princippet alligevel kan tænkes at forekomme.

1.4. Procesorienteret forskning og fænomenologisk forskning

Ud over autenticitetsspørgsmålet er to andre overordnede spørgsmål centrale i forhold til den parapsykologiske forskning. Det ene vedrører eventuelle *underliggende processer*, det andet vedrører *fænomenologien*.

I den *procesorienterede* forskning (Irwin, 1994, p. 10) er fokus rettet mod underliggende processer, og denne forskningstradition relaterer sig således til spørgsmålet *hvordan*, dvs. målet er at beskrive de måder, på hvilke de tilsyneladende fænomener manifesterer sig. Det er vigtigt at fremhæve, at den procesorienterede forskning *ikke* forudsætter eksistensen af paranormale fænomener. I denne tradition vurderer man det som muligt og værdifuldt at undersøge karakteristika ved parapsykologiske fænomener uden at have bevist, at fænomenerne er paranormale. Man opfatter forskningen som berettiget – også i fald det skulle vise sig, at det ikke er paranormale fænomener, der manifesterer sig i den parapsykologiske oplevelse. Parapsykologi søger at forstå grundlaget for menneskelig erfaring; og også hvis det viser sig, at de parapsykologiske oplevelsers grundlag er fuldt ud foreneligt med almindelig accepteret psykologisk viden, er denne viden ikke desto mindre beriget, hvis man gennem den procesorienterede forskning kan udvide konventionelle områder inden for psykologien til også at omfatte forklaringer af parapsykologiske oplevelser og tilsyneladende paranormale fænomener.

I den *fænomenologiske forskning* (ibid. p. 10) fokuserer man på beskrivelsen af de parapsykologiske fænomener ud fra den oplevelsesmæssige synsvinkel – dvs. oplevelserne, som de fremtræder hos dem, der har oplevelserne. Man forsøger at beskrive karakteristika ved fænomenerne, som de rent faktisk erfares, og man beskriver det indtryk og den indflydelse,

oplevelserne har på individet. Man kan overordnet sige, at fænomenologispørgsmålet har at gøre med *hvad*, eller måske mere præcis: det har at gøre med, *hvad parapsykologien skal forklare*.

Irwin fremhæver, at også den fænomenologiske tilgang principielt er uafhængig af autenticitetsproblemet, da fænomenologien ved bestemte kategorier af oplevelser findes og kan beskrives uafhængigt af, om disse oplevelser har et paranormalt grundlag eller ej (ibid. p. 11). Dog er det efter min vurdering uhyre vigtigt, at man holder sig distinktionen mellem oplevelse og eventuel underliggende proces klar. Hvis man f.eks. kan identificere og beskrive en underliggende normal proces som kilden til nogle tilsyneladende parapsykologiske oplevelser, så kan den procesorienterede forskning virke tilbage på den tilsyneladende parapsykologiske oplevelse og problematisere, eventuelt helt fratage den, dens status af tilsyneladende paranormalt fænomen. Som eksempler kan her nævnes, at resultater fra hjerneforskning kan tolkes som, at nærdødsoplevelser kan forklares ud fra normale neurale processer (Blackmore, 1973), en tolkning, jeg dog ikke er kvalificeret til at vurdere.

Uafhængigt af autenticitetsspørgsmålets afklaring kan der således udføres fænomenologisk forskning. Vi kan undersøge og beskrive oplevelsen i dybden. Men overordnet er problemet, at vi i så fald ikke ved, hvad det er, vi undersøger. Oplevelsen har sin egen autenticitet, som ikke kan bestrides, den fremtræder som kvalia, for den der har den. Men vi har ikke kriterier til afgørelse af, hvilke processer – paranormale eller normale – der ligger til grund for de tilsyneladende parapsykologiske oplevelser. Med et tilvalg af den fænomenologiske tilgang får vi muligheder for at gå i dybden med undersøgelsen af, hvordan disse oplevelser fremtræder i bevidstheden – men vi risikerer, at de tilsyneladende psi-fænomener derigennem reduceres til oplevelsesdimensioner.

1.5. Scenarier

Johnson skitserer i 1998 nogle mulige scenarier for parapsykologien, bl.a.:

Fænomenerne eksisterer kun som metodiske artefakter, parapsykologien forbliver en slags ideologi eller religion (scenario 1, Johnson, 1998, p. 33).

eller

Fænomenerne eksisterer, men er pga. deres natur ikke mulige at manipulere eller forudsige. De kan derfor ikke effektivt udforskes (scenario 2.c., ibid. p. 33), herefter kaldt scenario 2.

eller

Fænomenerne eksisterer, det lykkes at undersøge og påvise dem med de allerede i dag eksisterende videnskabelige metoder, og man finder måske endda en forklaring på dem (scenario 3.a., *ibid.* p. 34), herefter kaldt scenario 3.

eller

Fænomenerne eksisterer, og påvisningen og forståelsen af dem får revolutionerende betydning for vores verdensbillede (scenario 4, *ibid.* p. 34).

Scenario 1 svarer stort set til pseudo psi-hypotesen, mens både scenario 2, 3 og 4 er i overensstemmelse med psi-hypotesen, dog med den meget store forskel, at mens scenario 3 og 4 beskriver muligheden af, at psi findes og kan udforskes systematisk og videnskabeligt, så beskrives i scenario 2 den mulighed, at fænomenerne nok findes, men pga. af deres natur ikke kan bringes under kontrol og derfor ikke kan gøres til genstand for systematisk videnskabelig undersøgelse efter de kriterier, der knytter sig til det naturvidenskabelige forskningsideal.

På det foreliggende grundlag kan – efter min vurdering – scenario 1 ikke udelukkes.

Tidligere var jeg pga. de tilsyneladende så positive og i princippet replikerbare resultater fra ganzfeldforskningen ret optimistisk, dvs. jeg tænkte, at det måske var scenario 3, der var ved at blive til virkelighed. Jeg læste i 1999 Johnsons den gang helt nye artikel om scenarier for parapsykologi (Johnson, 1998), og da undrede det mig, at Johnson – der givetvis måtte være endda særdeles velinformeret om resultater fra ganzfeld – ikke var mere optimistisk, end han var. I mellemtiden har der været mange fejlslagne forsøg på replikation, og nye metaanalyser kunne ikke klart bekræfte de tidligere positive resultater. Dette var måske begyndelsen på ganzfeldparadigmets fald. Efter således at have oplevet både en storhedstid og en efterfølgende nedgangstid for ganzfeldparadigmet, forstår jeg bedre Johnsons manglende optimisme.

Efter gennem min flerårige fordybelse i parapsykologi at have fået bredt kendskab til parapsykologiens gennem tiderne skiftende eksperimentelle paradigmer – og hermed sammenhængende resultater – og specifikt og dybtgående kendskab til ganzfeldparadigmet, resultater fra ganzfeldforskningen og problemerne forbundet med denne³, vurderer jeg scenario 3

3 I mit arbejde har jeg især været optaget af de problemer af både videnskabsteoretisk, metodemæssig og formidlingsmæssig art, der ligger i at ville undersøge et »kontroversielt« fænomen med konventionel eksperimentel metode. Jeg fik adgang til masser af rådata fra ganzfeldforskningen, og min vurdering er, at resultaterne

(note fortsætter)

som usandsynligt. *Direct Mental Influence on Living Systems* (DMILS, se f.eks. Morris, 2000, 2001) beskrives dog af mange som et lovende eksperimentelt paradigme, og det er da bestemt en mulighed, at autenticitetsspørgsmålet gennem forskning i DMILS afklares, ligesom der på den årlige konference i parapsykologi i Stockholm i 2006 også blev beskrevet nye lovende procedurer, hvorigennem autenticitetsspørgsmålet måske kan afklares – men jeg er ikke optimistisk heromkring. I løbet af mit arbejde er min skepsis i forhold til, om autenticitetsspørgsmålet kan afklares i laboratoriet, vokset. I min »openminded scepticism« er min skepsis nu mindst lige så stærk som min principielle åbenhed over for muligheden af fænomenernes forekomst.

Jeg vurderer således på det nuværende foreliggende empiriske grundlag scenario 3 for usandsynligt – i hvert fald hvis vi skal forstå »allerede i dag eksisterende videnskabelige metoder« som konventionelle eksperimentelle metoder.

Tilbage er scenarierne 2 og 4.

Scenario 2 er relateret til en fænomenologisk tilgang og den mulighed, at autenticiteten af fænomenerne som kendsgerninger i traditionel naturvidenskabelig forståelse ikke kan påvises. Med dette scenario er forbundet den risiko, at fænomenerne aldrig får status af andet end oplevelsesdimensioner.

Ordet »revolutionerende« er voldsomt og antyder et egentligt paradigmeskifte, men hvis vi tænker »kontroversielle« i stedet for revolutionerende, kan scenario 4 relateres til kvantefysiske tilgange eller andre ikke-klassiske forståelser.

1.6. Parapsykologi og kvanteteori

I det meste af den eksperimentelle forskning har det været en underliggende antagelse, at psi er signaler eller en form for indflydelse. I dag er der ud over »signalhypotesen« konkurrerende antagelser om psi som observation, non-lokale korrelationer etc. og i diskussioner blandt parapsykologer henvises ofte til fænomenernes non-lokale natur. Dvs. at der på det overordnede plan har været en bevægelse fra en tilgang funderet i klassisk fysik til opfattelser relateret til kvantefysik. Sidstnævnte teorier (f.eks. Walker 1972a, 1972b, Schmidt, 1982, 1984) er yderligere blevet suppleret med overordnet systemteori og ikke-klassiske forståelser af informationsbegrebet (se f.eks. Lucadou, 1995).

I mit arbejde med og fordybelse i parapsykologi gennemførte jeg længere teoretiske diskussioner af både kvantefysiske teorier til forklaring af parapsykologiske fænomener og af en informationsteoretisk ikke-klassisk

er forbløffende, og der er mønstre i de data, jeg har analyseret, som det er meget svært at forklare, men at dybtgående analyse af de samme data samtidig svækker dem som positiv evidens for psi (Böwadt, 2003).

tilgang (Böwadt, 2003). Rammerne for nærværende artikel tillader ikke en egentlig gennemgang og diskussion af teorierne. Men det skal fremhæves, at hvor fokus i de tidligere teorier oftest har været på transmission og individets eventuelle ekstrasensomotoriske interaktion med omgivelserne, er fokus i disse teorier på *observation*, og inspirationen til teoridannelsen hentes fra kvantemekanikken, især dens teoridannelse i forbindelse med det såkaldte observationsproblem eller måleproblem («measurement problem»). På et overordnet niveau synes kvantefysik og parapsykologi at have det til fælles, at de begge beskæftiger sig med usædvanlige fænomener, der ikke kan forklares inden for den klassiske fysik. Mere interessant er det imidlertid, om der er en mere direkte forbindelse mellem de to områder. Houtkooper (1983) undersøger dette forhold, og i denne forbindelse inddrager han Bohr og Heisenberg som repræsentanter for københavertolkningen.

Bohr-doktrinen to principper kan beskrives som *princip a) The working of measuring instruments must be accounted for in purely classical terms* og *princip b) In general quantum systems should not even be thought of as possessing individual properties independently of the experimental arrangement.* (d’Espagnat, 1976, p. 251, her citeret fra Houtkooper, 1983, p. 73).

Dvs. at »statements should as a rule refer explicitly or implicitly to the experimental arrangements used for observation« (ibid.). Dette kan også beskrives som, at observationsinstrumentet og det observerede system tilsammen udgør en udelelig enhed. Det betyder, at det observerede system så at sige deler egenskaber med instrumentet.

I observationsteoriene introduceres imidlertid den bevidste iagttager (se f.eks. Walker, 1972a). Walker henviser ikke direkte til nogen af københavertolkningens formuleringer, men han argumenterer for, at der på grundlag af københavnerskolens resultater kan opnås forståelse af bevidsthedens natur (f.eks. Walker, 1972a, p. 46), og han mener, at københavnerskolens tolkning nødvendigvis leder til et billede af den fysiske verden, hvor bevidstheden spiller en rolle (ibid. p. 47). Som Johnson (1981, p. 81) beskriver det, bliver begrebet »observatør« i den konventionelle kvantemekanik for Walker egentlig blot en omskrivning for bevidsthed, hvilket er en uortodoks tolkning, og Walker vedgår da også, at han når frem til sine resultater gennem en vis modifikation af københavertolkningen (Walker, 1972a, p. 46).

I sin specifikke udlægning af københavertolkningen (Walker, 1974) henvises ikke til Bohr eller andre fremtrædende repræsentanter for Københavnerskolen, men der refereres til andres – ofte vidtgående og eventuelt kontroversielle – tolkninger af københavertolkningen, og hans teori må karakteriseres som en videreudvikling af københavertolkningen. Ovenstående udlægning af observationsproblematikken er kontroversiel i forhold til Bohrs tolkninger, idet Bohr netop understregede, at man aldrig må tillægge målingsredskabet bevidsthed.

Som påpeget af Houtkooper er der her en åbenlys lighed mellem dele af Walkers teori og Bohrs teori, i hvert fald hvis man i stedet for »observati-

onsinstrumentet« siger »observatør«. Men – som Houtkooper konstaterer – det ville være at udvide Bohrs idéer for meget, da princip (a) jo netop forbyder enhver adfærd fra observatøren forskellig fra måleapparatets mekaniske funktion. Med dette fokus på måleapparatets egenskaber og deres rolle i den probabilistiske tolkning af bølgefunktioner undgår Bohr således diskussionen om observatørens rolle. Bohrs princip (a) begrænser således observatørens rolle. Observatøren kan ikke i den sammenhæng siges at have nogen vilje. Således synes der ikke i københavertolkningen at være grundlag for en teori om forholdet mellem det mentale – viljen – og det fysiske. Og således ikke noget grundlag for en teori om paranormale fænomener.

Men Houtkooper kommer til en andet resultat (Houtkooper, 1983, p. 74). Han argumenterer for, at hvis vi vil diskutere paranormale fænomener i sammenhæng med kvantefysik, så må vi gå hinsides de grænser, Bohr sætter.

Men er det rimeligt og forsvarligt at gå ud over disse grænser? Houtkoopers begrundelse for at gøre det er dels den foreliggende evidens for psi, dels teoretiske konsekvenser af ikke at ville overskride grænsen sat af Bohr.

Pga. begrænset kendskab til de videreudviklinger af kvantefysikken, som Houtkooper henviser til, er jeg afskåret fra personligt at vurdere den sidste del af Houtkoopers argumentation (se evt. også Houtkooper, 2002). Men jeg kan konstatere, at den rent kvanteteoretiske begrundelse er i modstrid med Bohrs principper. I Bohrs teori er det ikke relevant at sige, at observatøren har en vilje, i hvert fald ikke en vilje, der får indflydelse på det system, hvor målingen foretages.

Da Walkers teori er en på kvantefysik baseret teori om, hvordan det mentale – bevidstheden – kan påvirke det materielle, har vi her principielt en teori om mulige interaktioner mellem individ og omverden, der ikke kan forstås inden for den klassiske fysik. Teorien beskrives ofte som kvantefysisk eller baseret på kvantefysik, men man bør gøre sig klart, at den forståelse, der i teorien er af betydningen af observatørens bevidsthed, er en uortodoks tolkning af kvantefysikken. Kvantefysik har inspireret til mange filosofiske spekulationer, og hvis Walkers teori skal placeres i forhold til kvantefysik, er det efter min vurdering i kvantefysikkens grænseområder, der hvor der spekuleres, og konsensus bestemt *ikke* råder.

Efter min vurdering er der et grundlæggende problem forbundet med at inddrage observationsteoriene i parapsykologien. Man kan beskrive det som, at observationsteoriene måske i højere grad har udgangspunkt i uafklarede *problemer* i kvantefysikken – f.eks. den uafklarede observationsproblematik – end de har i *resultater* fra kvantefysikken. I forklaringerne postuleres desuden forbindelser mellem det mentale og det fysiske, som der ikke umiddelbart er belæg for i den del af kvantefysikken, der blandt kvantefysikere hersker konsensus omkring. Imidlertid har flertallet af kvantefysikere ikke automatisk monopol på korrekte tolkninger af kvantefysikken.

Hvor danske kvantefysikere har høje krav til indre konsistens i teorierne og gennemgående er utilbøjelige til at inddrage f.eks. et fænomen som bevidsthed i tolkningerne, findes der imidlertid andre forskersammenhænge, hvor mere pragmatiske og vidtgående tolkninger af kvantefysikken er accepterede (Hertel, personlig kommunikation, 2001).

Da jeg begyndte at beskæftige mig med kvantefysiske teorier og Lucadous pragmatisk-information-teori, var jeg oprindeligt mest interesseret i at finde ud af, om der fandtes en generel teori, der havde som teoretisk konsekvens, at psi må findes. Jeg var bekendt med, at de nyeste teorier om psi var på grundlag af kvantefysik, og jeg havde forestillet mig, at en eller flere fysikere havde siddet uden nogen allerede tilstedeværende interesse for parapsykologi og arbejdet med teoretiske problemer i fysik – og så pludselig havde indset, at forekomst af psi var en naturlig konsekvens af den teori, hun/han – eller de – sad og arbejdede med, altså at sandsynlighedsførelsen af psi opstod som en konsekvens af, evt. et biprodukt af, en generel teori. Hvad angår de nævnte teorier viste det sig imidlertid *ikke* at være tilfældet. Walker, Schmidt, Houtkooper og Lucadou har i udgangspunktet accepteret forekomsten af psi – dvs. godtaget den foreliggende empiri som tilstrækkelig empirisk belæg – dvs. at udgangspunktet hos de tre forskere for formuleringen af deres specifikke teorier om psi har været *en allerede forekommende overbevisning om, at psi var påvist*.

Jeg ser her en risiko for en form for tautologisk tænkning: De parapsykologiske fænomener låner »legitimitet« og autenticitet fra kvanteteorien – og kvanteteorikerne for deres del problematiserer ikke de tilsyneladende parapsykologiske fænomeners autenticitet, da de har godtaget den empiri for evidens, der er akkumuleret – men denne accept af fænomenernes ægthed som parapsykologiske kan vise sig at være præmatur.

Det er muligt at forklare psi ud fra en kvanteteoretisk tilgang. Men jeg vil fremhæve

- at udgangspunktet for teorierne er en accept af psi-fænomener – den ovenfor beskrevne risiko for »tautologi«
- at der er tale om en forståelse og tolkning af problemer i kvantefysikken, der er spekulativ og kontroversiel set i forhold til konventionel kvanteteori. Her vil jeg især fremhæve, at *tolkningen af det såkaldte observationsproblem (måleproblem) er kontroversiel* (legitimiteten gennem koblingen til Kkøbenhavnerskolen er måske kun tilsyneladende),
- at disse teorier endnu overvejende er spekulative og er på et niveau, hvor de har begrænset reel forklaringsværdi og praktisk værdi.

Selv om der er store problemer i de kvanteteoretiske forklaringer på psi, mener jeg dog, at det at samtænke parapsykologi og kvantefysik – evt. kombineret med avanceret systemteori – er en af de helt store udfordringer for forskere i grænseområdet mellem bevidsthedsteori, teoretisk fysik, avanceret systemteori og parapsykologi, så ovenstående redegørelse skal

ikke læses som en afvisning af kvantefysisk inspirerede forklaringsmodeller, men som en påpegnings af, hvor langt man er fra at finde svarene her, og hvor store problemer der er forbundet hermed.

1.7. Mentalisme, dualisme og transcendentale teorier

Johnson beskriver det som, »at en mentalistisk idealistisk virkelighedstolkning løber som en rød tråd gennem parapsykologiens ...historie« (Johnson, 1981, p. 11). Beloff konkluderer i sin gennemgang af »philosophical perspectives«, at den myriade af teorier, der er til forklaring af tilsyneladende parapsykologiske fænomener, kan deles i to »principal categories«: a) fysiske og kvasi-fysiske og b) transcendentale. Med fysiske teori mener Beloff teorier, der er forenelige med moderne fysik; med kvasifysiske teorier mener Beloff teorier, der med udvidelse eller modifikation af det eksisterende paradigme er forenelige med moderne fysik (Beloff, 1993, p. 215). Med transcendentale teorier mener Beloff teorier, der beskriver eller forudsætter et andet realitetsplan – mentalt, spirituelt, okkult, eller hvad det nu kan være – ved siden af vores materielle eksistens (ibid. p. 216). Andetsteds foreslår Beloff et dualistisk-interaktionistisk syn på mind-brain-relationen som udgangspunkt for forklaring af tilsyneladende paranormale fænomener (se f.eks. Beloff, 1999).

Både mentalisme og dualisme har således – og har måske især tidligere haft – betydning for parapsykologien.

1.8. Opsamlende

Parapsykologi er et ganske vanskeligt forskningsområde:

- genstandsfeltet er *tilsyneladende* paranormale fænomener
- man må derfor samtidig arbejde med *pseudo psi* og *psi-hypotesen*
- begrebet *psi* kan karakteriseres som flertydigt, idet det dækker over tilsyneladende anormal overførsel af information *eller* energi, dvs. er fællesbetegnelse for ESP (ekstrasensorisk perception) og PK (psykokinese), hvor ESP igen dækker over telepati, clairvoyance og prækognition
- der drives både forskning orienteret mod *autenticitetsspørgsmålet*, *procesorienteret forskning* og *fænomenologisk forskning*, hvor de to sidste typer forskning vel at mærke udføres uanset den manglende afklaring af autenticitetsspørgsmålet
- ud over forklaringsmodeller hentet fra den klassiske fysik arbejdes der med ikke-klassiske forklaringsmodeller, men der gemmer sig *store problemer i kvantefysisk inspireret teoridannelse inden for parapsykologi*: dels er der *fare for tautologisk tænkning* (legitimitet »lånes« fra kvanteteori, der for sin parapsykologiske del tager udgangspunkt i en *formodet afklaring af autenticitetsspørgsmålet*)
- at nogle teoretikere arbejder ud fra transcendentale teorier, dvs. teorier der forudsætter andre realitetsplaner.

2. Parapsykologi som populærpsykologi – og som »vinklet« historie

Oprindeligt skulle overskriften til dette afsnit bare have været »parapsykologi som populærvidenskab«, idet jeg ønskede at beskrive grænserne mellem egentlig videnskabelig parapsykologi og en bestemt form for populærpsykologisk ukritisk formidling af parapsykologi. Her tænker jeg på populærvidenskabelige præsentationer, hvor der er en bias i retning af kun at formidle positiv evidens for psi. Typisk vil man i sådanne præsentationer formidle resultaterne på en ensidig måde: Man konstaterer, at kortgætningsforsøg, drømmeforsøg, remote viewing og ganzfeldforsøg har vist, at psi findes – men glemmer at fortælle, at resultaterne ikke har kunnet reproduceres stabilt, og at der har været metodekritiske diskussioner. Man slutter fra oplevelser til autenticitet – men glemmer at tage højde for, at tolkningen af en oplevelse som parapsykologisk ikke automatisk sikrer underliggende paranormal proces osv. Ved nærmere eftertanke mener jeg imidlertid ikke, det er populærvidenskaben, der som sådan har skylden for den skæve formidling, idet jeg opfatter populærvidenskabelig formidling som en absolut nødvendighed, hvis også lægmand uden kendskab til p-værdier etc. skal have en chance for at følge med og ud fra sine forudsætninger forholde sig til resultaterne fra det kontroversielle forskningsområde, og jeg har desuden erfaring med, at komplicerede problemstillinger særdeles kvalificeret kan formidles populærvidenskabeligt – se f.eks. Nordentofts artikel (2002) i Samvirke. Den populærvidenskabelige artikel kan være særdeles kvalificeret og velafbalanceret, og den tilsyneladende videnskabelige artikel kan vise sig at være tendentiøs i analyse, diskussion og konklusion. Mit ærinde er således ikke at formulere noget generelt om grænserne mellem videnskab og populærvidenskab, da problemet ikke ligger her. Problemet er snarere, at historier i dag ikke blot skal være informative, men også vinklede. I praksis betyder det, at når journalisten henvender sig til parapsykologen, så har hun/han ofte taget stilling til parapsykologien og autenticitetsspørgsmålet allerede forinden.

Her i landet har der f.eks. været en række meget omtalte udsendelser – Åndernes magt – om tilsyneladende overnaturlige fænomener. Som skolet parapsykolog ville jeg have kunnet bidrage med påvisning af oversete sensoriske forbindelser, fejlkilder etc. Jeg blev imidlertid først kontaktet *efter*, at alle udsendelserne var blevet sendt. Når journalister har kontaktet mig, har jeg informeret om parapsykologiens genstandsfelt, resultater, udfordringer, problemer og muligheder, og i flere tilfælde er denne kompleksitet forsøgt formidlet videre til journalistens medie, men ofte har jeg oplevet en bias hos journalisten, dvs. at journalisten har ud af det spekter af navne, teorier, resultater, uløste spørgsmål og diskussioner, jeg har bredt ud foran hende/ham, kun været interesseret i et meget snævert udvalg. I visse tilfælde er rollerne næsten blevet byttet om, så det har været journalisten, der har villet belære parapsykologen. Når der er blevet formidlet videre, har det

ofte været fra yderpunkterne, dvs. fokus på enten de positive resultater, så f.eks. forekomsten af psi fremtræder som bevist – eller det modsatte – parapsykologien fremtræder som en slags overtro. Begge »yderligheder« er lige problematiske. Det er det tendentiøse, det vinklede, måske den misforståede opfattelse af, at læseren ønsker eller kun kan forholde sig til de helt enkle budskaber, der er problemet.

Til en velafbalanceret formidling hører efter min mening redegørelse for både psi-hypotesen og pseudopsi-hypotesen. Populærformidlerne synes dog især at være interesseret i »det glade budskab« – at psi findes. Det er mit indtryk, at der har udviklet sig en folkepsykologi, hvor tendentiøs populærpsykologi, new age, okkultisme og mysticisme i en uskøn blanding formidles til læserne, og clairvoyant rådgivning synes ukritisk at blive godtaget af en forholdsvis stor del af den danske befolkning. Der er åbenbart mange, der ikke ønsker at formidle kompleksiteten, et formidlingsmæssigt problem, der ikke kun er begrænset til parapsykologien.

Et andet kritikpunkt mod den vinklede populærformidling – som f.eks. de ovenfor omtalte fjernsynsudsendelser – kunne være deres effektsøgende karakter. Tendentiøse udsendelser om »det åndelige« kan således kritiseres for ikke bare at være pseudovidenskabelige, men også for at være pseudo-religiøse. De flirter med såvel videnskabelighed som med religiøsitet, uden at behandle nogen af delene virkeligt seriøst. Artiklens primære fokus er imidlertid ikke populærvidenskabelige udsendelser om videnskab og religion, hvorfor denne kritik ikke vil blive udfoldet yderligere.

3. Parapsykologi som oplevelse

Den tilsyneladende parapsykologiske oplevelse vedrører typisk nærtstående til den, der har oplevelsen – og indholdet er oftest relateret til krise: død, ulykke, sygdom etc. Eksemplerne fra indledningen er således typiske for, hvad der berettes om.

Men hvornår er den tilsyneladende parapsykologiske oplevelse interessant for videnskaben?

På forelæsningsbesøg i Skandinavien brugte Morris følgende eksempel: Hvis hans datter pludselig krævede fjernsynet slukket for at fortælle, at hun lige havde haft en frygtelig vision om, at hendes kæreste var død i en trafikulykke, og kæresten så rent faktisk på samme tidspunkt var omkommet ved en bilulykke i en anden verdensdel, bilen var i perfekt stand, vejen det samme og ulykken opstået i godt vejr med optimal sigtbarhed pga. noget helt uforudsigeligt – f.eks. et dyr, der pludselig var løbet over vejen – ja, så ville han ud fra en videnskabelig synsvinkel finde det interessant. Hvis der forud for »visionen« havde været et voldsomt skænderi mellem datteren og kæresten, som var endt med, at datteren havde gjort forholdet forbi, kæresten efterfølgende var styrtet ud af døren og havde erklæret, at nu ville han

gå til den nærmeste pub og drikke sig fuld i whisky sammen med virkelige venner, hvorefter han ville køre hjem ad den smalle bjergvej, uagtet der var varslet snestorm, ja, så ville Morris blive knap så imponeret over datterens paranormale evner. Pointen skulle være klar: Hvis en oplevelse skal kunne betragtes som muligvis parapsykologisk, så må der være en fuldstændig sensorisk barriere mellem den, der har oplevelsen, og den hændelse, man mener at opleve på ekstrasensorisk vis⁴. Dette kan lyde banalt – men er faktisk knap så banalt, da det for lægmandsbetragteren uden kendskab til f.eks. begrebet subliminal perception kan være svært at gennemskue, at der i et givet tilfælde rent faktisk kan have været sensorisk kontakt – og at der dermed kan findes en normalpsykologisk forklaring.

Eksempel 1 fra indledningen, hvor en mor drømmer, at datteren dør, er et klassisk eksempel på en tilsyneladende parapsykologisk oplevelse. Efter min mening er det vigtigt at vide, om datteren er død ved noget pludseligt opstående som en uforudsigelig ulykke, eller om hun er død af f.eks. et hjerteanfald, en ikke diagnosticeret hjertefejl eller lignende. Da sygdom er en proces, må man – hvis det sidste er tilfældet – overveje normalpsykologiske forklaringer som f.eks. moderens subliminale perception af datterens forringede helbredstilstand kombineret med ikke bevidst bearbejdning af indkommende indtryk. Hvis datteren er død ved en uforudsigelig ulykke er eksemplet interessant. Der bør dog indgå undersøgelse af, om moderen er en ængstelig type, der ofte har sådanne mareridt, og overvejelser af, hvor udbredt fænomenet »drøm om nærtståendes pludselige død« er.

Eksempel 2 fra indledningen: faderen, der har mareridt om, at hans søn med familie kører galt på vej gennem alperne. Tilsyneladende ser eksemplet ud til at leve op til kriterierne for en muligvis ægte parapsykologisk oplevelse, for ulykken er pludseligt opstående, og faderen er mange kilometer væk fra ulykkesstedet. Men også kun tilsyneladende. Hvis vi tilføjer, at det var bremserne, der svigtede pga. en defekt, og vi tilføjer, at faderen dagen før afrejsen var med i sønnens bil på en kort køretur, og faderen er en meget rutineret bilist, så tilbyder der sig pludselig den normalpsykologiske forklaring, at faderen subliminalt har perciperet bilens bremsers miserable tilstand, at han ikke-bevidst har bearbejdet de informationer, der lå i den subliminale perception, og han derefter i drømmen kommer frem til den rette følgeslutning: den bil over Alperne om natten... det må gå galt! Vi kan tale om en ikke-bevidst genspejling af mulighedsaspekter i en situation.

Eksempel 2 er konstrueret – brugt i diskussioner blandt parapsykologer – og kan virke fortænkt. Eksempel 3 er fra det virkelige liv. Et overfald – er det ikke noget pludseligt opstående, næsten en uforudsigelig ulykke? Nej,

4 For en grundig redegørelse for Morris' overvejelser og disse generaliseret til en overordnet model for parapsykologiske eksperimenter, se Morris 1986.

overfaldet viste sig at være planlagt, og overfaldsmændene – eller nogle af dem – havde ved i hvert fald én og antageligvis flere lejligheder fulgt den vennegruppe, både kvinden og offeret tilhørte, dvs. at »opleveren« havde kunnet observere delelementer af »emnet«, nemlig elementer af »planlægningsprocessen«, som indirekte er relateret til indholdet i drømmen og det senere overfald. Vi bemærker desuden, at drømmen er »upræcis«: omhandler »mord« og ikke »overfald« – igen noget der tyder på, at der snarere er tale om en ikkebevidst tolkning af noget observerbart og subliminalt perciperet – nemlig intentionen og planlægningen – og ikke ekstrasensorisk og prækognitiv erkendelse af selve det senere konkrete hændelsesforløb.

Jeg vil hævde, at oversete sensoriske forbindelser mellem »oplevere« og indholdet i tilsyneladende parapsykologiske oplevelser er et ofte overset aspekt ved tilsyneladende parapsykologiske oplevelser.

Det andet nævnte karakteristikum ved sådanne oplevelser – at indholdet oftest vedrører livstruende situationer for nærtstående – betyder, at oplevelsen ofte fremtræder som ekstremt betydningsfuld på det personlige plan for den, der har oplevelsen. Dette sidstnævnte forhold medfører en række forskningsetiske problemer: Man kunne vel tænke sig stort tilrettelagt kvalitative interviewundersøgelser, hvor forskeren har fokus på tilsyneladende parapsykologiske oplevelser, men hun så gang på gang kommer i det dilemma, at hun 1) med sit kendskab til perceptionspsykologi kan se en normalforklaring, 2) med sit kendskab til personlighedspsykologi og krisepsykologi kan se, at den interviewedes faste overbevisning om at have haft en parapsykologisk oplevelser er afgørende for både den – vellykkede – måde, vedkommende har mestret et pludseligt tab på og for den tilværelsestolkning, vedkommende efterfølgende har haft. Forskeren oplever en uløselig konflikt mellem videnskabelig forpligtelse og selvfølgelig hensyn til andre menneskers følelser, tilværelsestolkninger – og evt. nødvendige illusioner – og hun må henlægge materialet som ubrugeligt, fordi hun må se i øjnene, at der er for store modsætninger mellem teoretisk tolkning og det, der kan beskrives som fortolkning på selvforståelsesniveau (Kvale, 1992).

Hvad nu, hvis det er forskeren selv, der har oplevelsen?

Det er mit indtryk, at rigtig mange af de parapsykologiske forskere oprindeligt har fattet interesse for feltet, fordi de selv har haft tilsyneladende parapsykologiske oplevelser. Jeg er ikke bekendt med egentlige undersøgelser af, hvor stor en procentdel af forskerne, for hvem dette gælder, men mit indtryk fra almindelig kommunikation forskerne imellem er, at den må være meget høj.

Selv er jeg ikke nogen undtagelse fra dette. Min interesse for feltet udsprang oprindeligt af en række oplevelser gennem barndom og ungdom, som jeg ikke forstod. Jeg var dog tilbageholdende med at kalde dem egentlig parapsykologiske, beskrev dem som »intuitive oplevelser«, »mærkelige oplevelser« eller – i akademisk sammenhæng – som »vanskeligt forklarelige indsigtoplevelser«. Men klart dog oplevelsen af, at »her er noget,

jeg virkelig ikke forstår«. Som akademisk uddannet psykolog følte jeg en forskningsmæssig forpligtelse til at undersøge disse fænomener nærmere, og med et lager af egne oplevelser kan denne indgangsvinkel beskrives som på en gang privilegeret – man kender forskningens genstand indefra – men samtidig besværet, måske ligefrem diskvalificeret – er man reelt villig til at give slip på den tilsyneladende eksklusivitet i sine oplevelser? For mit vedkommende kom fordybelsen i parapsykologi til at betyde, at jeg – da jeg fik sat mig godt nok ind i specielt den subliminale perceptions psykologi – måtte konkludere, at langt de fleste af mine egne oplevelser kunne jeg nu finde normalforklaringer på – dvs. forklaringer i overensstemmelse med pseudopsi-hypotesen. Karakteristisk for sådanne pseudopsi-oplevelser kan være: 1) oversete sensoriske forbindelser mellem »oplever« og »emne« kombineret med 2) undervurdering af effektiviteten af subliminal perception og ikke-bevidst kognitiv bearbejdning af indtryk. For mit vedkommende var der oftest tale om, at indholdet i oplevelserne var relateret til noget af »proces-karakter« – typisk sygdom – og ikke ulykke, altså tilfælde, hvor en i princippet observerbar proces har været i gang forud for, jf. ovenstående illustrative eksempler. Om det skulle være typisk for tilsyneladende parapsykologiske oplevelser, at de knytter an til noget af »proceskarakter«, er ikke tilstrækkeligt belyst, men mange af de oplevelser, folk spontant har fortalt mig om, vedrører sygdom og ikke pludseligt opstående ulykker.

Kendsgerningen er imidlertid, at sådanne oplevelser kan gøre et så voldsomt indtryk på »opleveren«, at det kan opleves som irrelevant, måske næsten upassende, at stille – sig selv eller andre – spørgsmål om evt. subliminal perception. I nogle tilfælde – nok især hvor der er tale om en oplevelse af kontakt med afdøde eller om oplevelser af, at nogen/noget reddede en fra livsfare – kan oplevelser være grundlag for eller en vigtig del af en ny tilværelsestolkning, f.eks. en mentalistisk eller esoterisk.

Men hvilket indtryk kan den meget overbevisende oplevelse have på den forsker, der har den/har haft den? Fordi den videnskabelige tilgang til parapsykologi efter min vurdering bør være på en gang »openminded« og »skeptisk«, var jeg heldig, at mine oplevelser så let lod sig »dechiffrere«, så oplevelserne ikke på det personlige plan medførte total overbevisning om psi. Hvad nu, hvis det ikke havde været tilfældet? Hvis opleveren/den skolede parapsykolog alligevel arriverer til den konklusion, at ja, BESTEMT har jeg haft en ægte parapsykologisk oplevelse.

Som nævnt i den ovenstående summariske karakteristik af forskningsfeltet vurderer jeg, at autenticitetsspørgsmålet i parapsykologien ikke er endeligt afklaret. Men for den del af de parapsykologiske forskere, der vurderer, at der endnu ikke er videnskabeligt belæg for at konkludere positivt omkring autenticitetsspørgsmålet, kan der opstå et interessant dilemma, hvis de selv har haft overbevisende stærke tilsyneladende parapsykologiske oplevelser. Som videnskabskvinde/mand opfatter man ikke autenticitetsspørgsmålet som afklaret, men denne vurdering modsvares af en fast

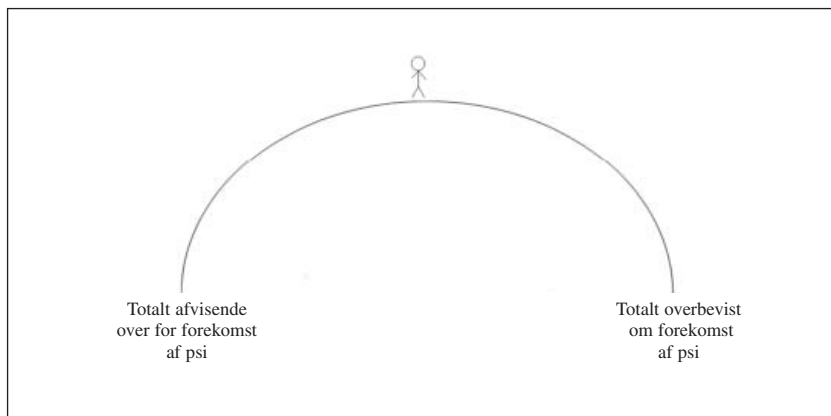
overbevisning om, at fænomenerne findes, da man – på det personlige plan – er sikker på, at de er der, da man selv har oplevet dem. Oplevelsen bliver på det personlige plan evidens! Er denne position mulig? Ja, mener nogle forskere. Og selv har jeg oplevet forskere, der på det personlige plan var fuldstændig overbeviste om forekomsten af psi – de *vidste* det – men i deres forskning var de nærmest rigoristiske: By chance-resultater blev nøgternt formidlet, fejlkilder blev iskoldt identificeret og beskrevet, skuffende statistiske analyser gennemført og præsenteret. Så positionen »personligt overbevist, videnskabeligt ikke-overbevist« findes. Men den er – efter min vurdering – sjældent forekommende. Sandsynligvis fordi den parapsykologiske oplevelse kan være så overbevisende – for pseudo-psi-oplevelsens vedkommende forførende overbevisende – at den kan bevæge måske selv et meget videnskabeligt orienteret sind. Og det rejser spørgsmålet: Kan den personlige overbevisning om forekomst af psi være et problem for den ellers videnskabeligt orienterede parapsykologiske forsker?

Som nævnt tidligere mener en stor del af de parapsykologiske forskere, at der er videnskabeligt belæg for at opfatte autenticitetsspørgsmålet som enten endeligt afklaret – eventuelt at det videnskabelige belæg for psi er så omfattende, at det stort set er hævet over al tvivl, at psi forekommer. Jeg er enig med Johnson i, at det er et problem for parapsykologen, at forskerne enten på forhånd synes overbevist om fænomenernes ægthed og er afvisende over for konventionelle forklaringer – eller omvendt hårdnakket skeptiske. Hvad der er uklart er, med hvilken vægt egne oplevelser kan bidrage til »overbevisningen« på videnskabeligt niveau.

4. Parapsykologi som overbevisning

I forhold til deres vurdering af, i hvor høj grad det er sandsynligt, at psi findes, kan parapsykologer placeres på et kontinuum, hvor yderpunkterne er »totalt overbevist om forekomst af psi« og »totalt afvisende over for, at psi skulle findes«. Efter min vurdering må den optimalt videnskabelige position være omkring midten af dette kontinuum, hvor forskeren på en gang forholder sig videnskabelig åbent over for muligheden af forekomst af psi, men forholder sig kritisk analytisk til foreliggende og fremkommende empiri. Der synes imidlertid at være tendens til, at de fleste – over tid – bevæger sig mod yderpunkterne, de »triller ned« i en af grøfterne, hvilket søges illustreret ved følgende model (»buen«).

Eventuelt foretages en bevægelser langs hele buen, hvor forskeren måske oprindeligt har været »helt overbevist«, men efter en årrække nærmer sig den modsatte position. Det i parapsykologiske kredse måske mest kendte eksempel på dette er Susan Blackmore, der tilsyneladende blev meget skuffet over parapsykologien, se f.eks. Blackmores selvbiografi (1986).

I min forståelse af, hvad parapsykologi er, opfatter jeg både psi-hypotesen og pseudo-psi-hypotesen som nærmest en del af definitionen af forskningsområdet, og det at se bort fra en af hypoteserne invaliderer derfor efter min vurdering videnskabeligheden i forskerens tilgang. Her skal pointeres, at jeg finder det lige så uvidenskabeligt, hvis det er psi-hypotesen, man uden videre skipper, som hvis det er pseudo-psi-hypotesen.

Min vurdering er, at tendensen ser ud til at være, at det i højere grad er de forskere, der tilnærmer sig positionen »overbevist«, der overlever i det parapsykologiske forskningsmiljø, mens skeptikerne ser ud til at være tilbøjelige til at forsvinde fra forskningsfeltet. Det er i sig selv ganske logisk, for selv om f.eks. procesorienteret forskning bestemt har sin berettigelse – også selv om psi skulle vise sig at være pseudo og ikke ægte radikalt anderledes fænomen – så har parapsykologien nu sin positive bestemmelse i kraft af, at der muligvis *er* radikalt anderledes fænomener, og derfor er det let at forstå, at når forskeren kommer alvorligt i tvivl om det, så vil hun/han tendere at forlade feltet. Forskeren må naturligt nok spørge sig selv: Er det overhovedet meningsfuldt at bruge tid og energi – og penge – på at undersøge noget, der måske slet ikke findes?

Der er det helt specielle ved parapsykologi, at selve dens eksistens og berettigelse afhænger af, om åbenhed over for psi-hypotesen kan opretholdes, og derfor kan voksende skepsis hos forskerkolleger opleves som en trussel. Selv har jeg været vidne til, at forskere, der over tid blev mindre overbeviste eller direkte skeptiske, er forsvundet fra feltet, eller har begrænset deres aktive forskning væsentligt. Forud for, at en forsker er forsvundet, har der i flere tilfælde været heftig debat. Der ser desværre ud til at være en tendens til, at forskningsfeltet – i hvert fald det mest aktive forskningsmiljø – skiller sig af med sine skeptikere. Dette er beklageligt, da – som konstateret af Morris – skeptikerne har meget at tilføre parapsykologien, da kritikken bidrager til forbedring af forskningen (Morris, 2003, personlig kommu-

nikation). Morris' videnskabeligt sunde og menneskeligt modne, positive holdning til og modtagelse af endog meget skeptiske bidrag til debatten ser desværre ikke ud til at være så udbredt.

Dertil kommer, at forskerens overbevisning ofte delvis er baseret på personlig erfaring. Som jeg søgte at sandsynliggøre, kan forskerens personlige oplevelser muligvis delvis påvirke, evt. inderliggøre hendes/hans videnskabelige vurdering. For en del af forskerne virker det, som om noget langt mere grundlæggende end deres forskning, deres teorier og videnskabelighed, deres metoder, er på spil, som om der næsten går tro og religion i det.

Igen vil det her være på sin plads at pointere, at den totale skepsis, den enstrengede scientisme i lige så høj grad kan fremtræde som overbevisning snarere end videnskabeligt funderet vurdering, som den totale overbevisning om forekomsten af psi, jf. nogle af skeptikernes publikationer, hvor forholdet til parapsykologer nærmest beskrives som en kamp mod folk, der fornægter den materialistiske videnskab, vi alle bør tro på – en kamp mod kættere (f.eks. Alcock, 1981, især sidste kapitel).

5. Parapsykologi som religion?

Hvorfor så stærkt et ønske om at formidle, at parapsykologiske fænomener er ægte og ikke kun pseudo? Hvorfor er det så vigtigt for mange, at deres tilsyneladende parapsykologiske oplevelser er ægte og ikke kun tilsyneladende? Hvorfor er debatten om autenticitetsproblemet og metaanalyserne så heftig?

At mange følelser er involveret er åbenlyst, men er der så stærke elementer af overbevisning og tro, at det kan være relevant at stille spørgsmålet, om der er gået religion i parapsykologien.

»Belief in Spiritual Beings« er en af definitionerne på religion (Tylor, her citeret fra Tønnesvang og Bertelsen, 2006, p. 23).

Sædvanligvis vil der være tale om tro på en eller flere guder. Og der er jo ingen guder i parapsykologi. Nej, ingen guder – men mentalistisk orientering, dualistiske positioner og transcendentale teorier. Beloff var kendt for sin dualistiske position. Hans tilgang til parapsykologien kan beskrives som en »mind-over-matter«-tilgang. Han var erklæret ateist, men det var i parapsykologiske kredse kendt, at han var åben over for, at sjælen måske kunne overleve døden.

Efter sekulariseringen kan vi inspireret af Foucault tale om en rationalistisk hoveddiskurs eller dominerende diskurs i de vestlige lande. Og senest er selvrealiseringsdiskursen – en opfattelse af, at mulighederne for menneskelig udvikling er nærmest ubegrænsede – blevet karakteriseret som en anden dominerende diskurs (se f.eks. Brinkmann og Eriksen, 2005). En fast overbevisning om forekomst af psi kan beskrives som en position, hvor man

er rationel – man kan henvise til videnskabeligt belæg for psi – og samtidig kan tilkendegive overbevisning om, at mennesket har muligheder for radikalt anderledes interaktion med omverdenen. Under samtidig henvisning til en dualistisk position og beskrivelsen af ægte psi som radikal anderledes interaktion med omverdenen, kan vi beskrive en position, hvor mennesket selv opfattes som et nærmest spirituelt væsen, men disse radikalt anderledes – »spirituelle« – egenskaber kan videnskabeligt dokumenteres.

Her skal kraftigt pointeres, at Beloffs dualistiske tilgang er radikalt anderledes fra den dominerende naturvidenskabelige tilgang til undersøgelse af psi, repræsenteret især af Morris, der altid understregede, at der ikke var noget principielt uforståeligt eller paranormalt i psi-begrebet. Han forestillede sig naturvidenskabelige forklaringer på noget »not yet understood«.

Det skal desuden stærkt understreges, at hverken Beloff eller Morris fremstod som nogen, der havde et religiøst forhold til parapsykologi, men som særdeles kvalificerede akademikere med henholdsvis et filosofisk og et naturvidenskabeligt udgangspunkt. De var begge meget stringente tænkere. For mindre stringente tænkere kan en eklektisk samtidig inddragen af dualismen og resultaterne fra den eksperimentelle forskning imidlertid udgøre et på en gang begrebsmæssigt og konkret grundlag for en tro på menneskets spirituelle evner – der endda kan påvises.

Hvorfor skulle denne forestilling appellere til postmoderne mennesker, kunne nærmest blive en religion? Her er det min pointe, at »troen« på menneskets egne spirituelle evner vil passe godt til det selvrealiserende postmoderne menneske.

Af og til har man karakteriseret nutidens mennesker som tenderende det narcissistiske⁵. Forestillingen om, at man ved hjælp af »mind« – *my mind!* – kan interagere på usædvanlig – spirituel, magisk? – måde med omverdenen, har naturlig appel til den, der ønsker at tillægge sig selv stor betydning.

Det postmoderne selvrealiserende menneske slipper for at afgive autonomi til Gud og underlægge sig et normsystem. Mennesket behøver ikke søge uden for sig selv for at finde det spirituelle. Det kan opfatte sig selv som spirituelt.

Jeg er min egen Gud!

I ovenstående har der kun været knyttet an til en ældre og ret snæver definition af religion. Det kan være relevant at inddrage andre definitioner – og se på parapsykologien i forhold til dem. Hos Fromm finder vi f.eks. en socialpsykologisk definition af religion: »...et hvilket som helst tanke- og handlingssystem, der er fælles for en gruppe, og som giver individet en orienteringsramme og en genstand at tilbede« (Fromm, 1967, p. 23). Ligesom der ikke er nogen gud i parapsykologi, er der heller ikke direkte

5 Her skal narcissistisk forstås socialpsykologisk som tidstypisk træk og ikke som noget patologisk.

noget at tilbede, men troen på psi kan være meget inderliggjort, og overbevisningen om forekomsten af psi i en vis grad virke som orienteringsramme, evt. være så styrende for teoretisk arbejde og empirisk forskning, at Fromms religionsdefinition kan virke relevant. Husker fra personlig kommunikation med anden forsker, at han i en uformel sammenhæng sammenlignede en del af det parapsykologiske miljø med en kirke.

Her vil det dog være på sin plads at betone, at i den Frommske definition vil også »scientisme«, »empirisme«, »materialisme« og »konstruktionisme« i overdrevne og inderlige former kunne antage karakter af »religion«. Inderliggørelse og »tilbedelse« af idéer eller principper er *ikke* noget, der inden for videnskab kun findes i parapsykologi.

Pointen skulle være klar: Der advares mod en sammenblanding af en videnskabelig og religiøs tilgang blandt parapsykologiske forskere. En religiøs tilgang kan kompromittere forskerens videnskabelige integritet, hvis vedkommende ikke selv erkender denne mulige bias. På samme måde kan det måske argumenteres, at der er et symmetrisk problem, den anden vej. At en religiøs tilgang til parapsykologi kompromitterer en seriøs forholdemåde til det spirituelle, for slet ikke at tale om det egentligt religiøse. Men det ligger uden for rammerne af nærværende artikel.

6. Afslutning

Parapsykologi bør være videnskab og ikke religion. Uanset om og hvordan autenticitetsspørgsmålet afklares, så er de tilsyneladende parapsykologiske fænomener en relevant del af det alment psykologiske genstandsfelt, og gennem undersøgelse af psi-fænomener og en eventuel inkorporering i almenpsykologien af resultaterne, kan vores forståelse af den menneskelige bevidsthed måske udvides. Her kan psi-forskning muligvis bidrage til forståelse af eventuelle grænseflader mellem bevidsthedsteori og kvantefysik. Gennem min fordybelse i parapsykologi er jeg måske kommet frem til en mere kvalificeret »openminded scepticism«. Især er jeg blevet yderligere opmærksom på betydningen af at være ydmyg i det videnskabelige arbejde: På den ene side må man være forsigtig med at drage for hastige konklusioner; på den anden side er det blokerende for erkendelsen, hvis man på forhånd erklærer visse døre for principielt lukkede.

LITTERATUR

- ALCOCK, E.J. (1981): *Parapsychology – Science or Magic*. New York: Prometheus.
- BELOFF, J. (1993): *Parapsychology – a Concise History*. London: The Athlone Press.
- BELOFF, J. (1999): Can we define the Paranormal? *23rd International Conference of the Society for Psychical Research, Abstracts*, s. 3.
- BEM, D.J. OG HONORTON, C. (1994): Does Psi Exist? Replicable Evidence for an Anomalous Process of Information Transfer. *Psychological Bulletin*, 115, s. 4-18.
- BLACKMORE, S. (1973): *Dying to Live. Near-Death Experiences*. Buffalo, New York: Prometheus Books.
- BLACKMORE, S. (1986): *The Adventures of a Parapsychologist*. Buffalo, New York: Prometheus Books.
- BRINKMANN, S. & ERIKSEN, C. (2005): *Selvrealisering – kritiske diskussioner af en grænseløs udviklingskultur*. Århus: Forlaget Klim.
- BOWADT, U. (2003): *En undersøgelse og diskussion af foreliggende empiri fra forskning i tilsyneladende parapsykologiske fænomener samt diskussioner af udvalgte teoretiske forklaringer*. Ph.d.-afhandling, Psykologisk Institut, Århus Universitet.
- FROMM, E. (1967): *Psykoanalyse og religion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- HOUTKOOPER, J.M. (1983): *Observational Theory. A Research Programme for Paranormal Phenomena*. Lisse, The Netherlands: Sweets & Zeitlinger.
- HOUTKOOPER, J.M. (2002): Arguing for an Observational Theory of Paranormal Phenomena. *Journal of Scientific Exploration*, 16, s. 171-185.
- IRWIN, H.J. (1994): *An Introduction to Parapsychology*, 2.ed., London: McFarland & Company.
- JOHNSON, M. (1981): Parapsykologi. *Forskningsforsøg i oplevelsens og erkendelsens grænseegne*. Gylling: Borgens Forlag.
- JOHNSON, M. (1998): Vad skal bli av parapsykologien? IN: Nils-Olof Jacobsen (red.) *Svensk Parapsykologi*, s. 333-337. Stiftelsen John Björkhems Minnesfond.
- KVALE, S. (1992): Om tolkning af forskningsinterviews. IN: Fog og Kvale (red.) *Artikler om interviews*, s. 151-162. Center for kvalitativ metodeudvikling. Psykologisk Institut. Aarhus Universitet.
- LUCADOU, W.V. (1995): The Model of Pragmatic Information (MPI). *European Journal of Parapsychology*, 11, s. 58-75.
- MILTON, J. & WISEMAN, R. (1999): Does Psi Exist? Lack of Replication of an Anomalous process of Information Transfer. *Psychological Bulletin*, 125, s. 387-391.
- MORRIS, R.L. (1986): What psi is not: The Necessity for Experiments. IN: Edge, H.L., Morris, R.L., Palmer, J. og Rush, E.J. *Foundations of Parapsychology: Exploring the Boundaries of Human Capability*, p. 78-110. London: Routledge and Kegan Paul.
- MORRIS, R.L. (1996): *Parapsychology at the University of Edinburgh*. Internetsider.
- MORRIS, R.L. (1999): Experimental Systems in Mind-Matter Research. *Journal of Scientific Exploration*, 13, s. 561-578.
- MORRIS, R.L. (2000): Parapsychology in the 21st Century. *Journal of Parapsychology*, 64, s. 123-137.
- MORRIS, R.L. (2001): Opinioninterview. Tales of the Paranormal. John McCrones interview med Robert Morris. *New Scientist*, 3, s. 46-49.
- NORDENTOFT, S. (2002): Den sjette sans. *Samvirke*, 12, s. 34-37.
- SCHMIDT, H. (1982): Collapse of the State Vector and Psychokinetic Effect. *Foundations of Physics*, 12, s. 565-581.
- SCHMIDT, H. (1984): Comparison of a Teleological Model with a Quantum Collapse Model of Psi. *Journal of Parapsychology*, 48, s. 261-276.
- SIDGWICK, H. (1882): Presidential Address. *The proceedings of the Society for Psychical Research, 1882-1883, 1*, s. 7-12.

- THALBOURNE, A.M. (1982): *A Glossary of Terms Used in Parapsychology*. London: Heinemann.
- TØNNESVANG, J & BERTELSEN, P. (red.) 2006: *Religiøsitet og selvspsykologi – et bud på en diskussion af en teori om religiøsitetens personlige former*. Århus: Forlaget Klim.
- WALKER, E.H. (1972a): Consciousness in Quantum Theory (I). *Journal for the study of Consciousness*, 5, s. 46-63.
- WALKER, E.H. (1972b): Consciousness in Quantum Theory (II). *Journal for the study of Consciousness*, 5, p. 257-277.
- WALKER, E.H. (1974): Consciousness and Quantum Theory. IN: White, J. (red.) *Psychic Exploration*, p. 544-568. New York: Putnams.